

**ХРИСТИЯНСКАТА РЕЛИГИЯ И ЦЪРКВИ В С. ДОБРИНА,
ВАРНЕНСКО (XVI–XXI ВЕК)**

Светослав Аджемлерски

Abstract: The village of Dobrina is located at a distance of 2-3 km. from Provadia. It is unique because of its churches. Two of them – “Saint Theodor” and “The most Holy Virgin’s Christmas” - are from the late Middle Ages. “Saint Theodor” is only built with stone blocks (including its cove ceiling). Its length is 24,30 m. and its width varies from 6,38 to 6,68 m. It is sunken in the earth and its upper part of the 2 meters of height is only visible. This church has been in function until the beginning of the 20th century. Today it is a tourist attraction.

The other church – “The most Holy Virgin’s Christmas” – has been half-destroyed about the end of 19th century. Its apse only is available. Both temples are from the so-called Arbanasy type. In 1906 the inhabitants of Dobrina built a new church on the foundation of the second church. It bears the same name and it is in service nowadays.

Християнството навлиза в днешна Североизточна България в късната античност. През второто десетилетие на IV век, с два едикта на императорите Галерий (311 г.) и Константин I (313 г.) то става официална религия в Римската империя. В средновековна България християнството е прието за държавна религия през 60-те години на IX век, при управлението на Борис I (852–889). От запазено в Добрина предание се знае, че в м. Манастирище е имало манастир „Св. Иван“. Неговото място се определя южно от селото, в края на Добринското плато, срещу средновековната крепост Овеч [1]. В средата на XIV век Овеч (крепостта е в землището на с. Добрина) е седалище на митрополия. Известни са имената на двама овечки митрополити – Теокирикт и Лазар [2]. Днес в провадийската крепост (западно от Добрина) личат основите на издълбана в скалния масив Митрополитска църква с размери 18 на 14 м и две по-малки църкви. След като в края на XIV век в района е установено османско владичество, източното православие търпи редица ограничения.

Село Добрина впечатлява със старите си храмове. От двете черкви, които през 1884 г. описва проф. Константин Иречек [3], днес е запазена само едната – „Св. Теодор“. Тя е строена през XVI или XVII век. Съгласно

изискванията на османските власти е вкопана в земята на дълбочина 1,5–1,8 м. Изградена е изцяло от камъни, включително и засводения ѝ таван. Използвани са различни по големина добре обработени каменни блокове от здрав варовик. Те са наредени в хоризонтални редове с тесни фуги, споени с бял хоросан. Църквата е еднокорабна и едноапсидна. Има дължина 24,30 м, ширина от 6,38 до 6,68 м и височина на засводения ѝ таван до 3,80 м. Външно се издига само на 2 м над околния терен. В горния край храмът завършва с профилиран корниз, върху който има двускатен каменен покрив. Дебелината на стените ѝ достига до 1,12 м. В тях са оставени девет постепенно стесняващи се отвори, които служат за отдушници.

Черквата има два входа – от запад и от юг и две отделения – притвор (предверие от запад) и наос (същинска част). Притворът служи за женско отделение. Той е осветен от два прозореца, разположени от двете страни на западния вход.

Наосът е мъжкото отделение на храма. В него светлина влиза от три прозореца, оставени от юг. Олтарът е оформен по интересен начин от правоъгълни или с извити сводове ниши [4].

Гледана отвън, църквата не впечатлява. Това се налага от дискриминацията, която османските власти

провеждат спрямо християнската рая. Храмът прилича на малка крепост. Вляво от южния му вход и на други места има амбразури за стрелба с огнестрелно оръжие. Това говори, че сградата е предназначена за убежище и защита на християнското население. Вътре обаче църквите от този вид са богато украсени със стенописи и иконостаси от дърворезба и икони. Можем да допуснем, че това важи и за „Св. Теодор”. Две от нейните икони днес се съхраняват в Исторически музей – Провадия [5].

Ара Маргос твърди, че храмове с такъв план и градеж са известни като „арбанашки” (албански) тип. Тяхното строителство започва през XV и се разпространява най-вече през XVII век. Маргос прави аналогия на църквата „Св. Теодор” с тези в Чипровци, Монтанско, Арбанаси, Великотърновско и Пороище, Разградско [6]. Синът му – Мариян Маргос допълва, че в село Камено поле, Врачанско, също има храм от арбанашкия тип.

Впечатлен от църквата „Св. Теодор”, проф. арх. Явор Банков пише следното: *„Какво е необичайното за българската архитектура от това време? Засводеното и издължено каменно пространство с открита, без иконостасна преграда апсида в дъното му. Необичаен е и синтронът, белег на доста по-ранна епоха. Явно строителите на тази църква не са обичайните българо-християни. Нейното изграждане можем да свържем с дубровнишките търговци-католици... В Провадия е била една от най-големите техни колонии.”* И по нататък: *„Църкви по нашите земи от времето XVI–XVII век, които категорично се определят от изследователите като католически, са точно с такава схема – издължено засводено пространство, което завършва на изток с щирока открита апсида.”* [7]

Въпреки уважението и признанието за знанията на проф. Банков, ние не можем да приемем за достоверно твърдението му за дубровнишкия произход на църквата „Св.

Теодор”. Пребиваването на дубровнишките търговци в Провадия и региона през XVI и XVII век е сравнително добре известно. В научна монография Екатерина Вечева изследва задълбочено въпроса [8]. Тя ползва доста извори, позовава се на многобройни публикации от специалисти. Присъствието на дубровничаните в Провадия и околностите е може би най-добре проучената част от средновековната история на района. Броят на дубровнишките търговци в Провадия варира от 5 до 15 души. Заедно със семействата им и работещите при тях българи, числеността на изповядващите католицизма достига до 40–50 човека. Вечева е категорична, че единствената дубровнишка църква в днешните североизточни български земи е „Св. Дева Мария” и се намира в Провадия. В нея идват да се черкуват семействата на дубровнишките търговци от Силистра, Варна, както и от днешните румънски градове Бабадаг, Килия и Браила. Никъде в изворите не се споменава за дубровничани в Диздар, или за дубровнишка църква в селото.

Много по-убедително звучи становището на Ара Маргос, че църквата „Св. Теодор” е строена от албанци-християни [9]. Те напускат Добрина след Руско–османската война 1828–1829 г.

Първото писмено известие за „Св. Теодор” ни предоставя проф. Константин Иречек. През 1884 г. той посещава Добрина и пише: *„...„Св. Теодор” неотдавна била очистена от растителността и възобновена.”* [10] Храмът е използван до 1906 г., когато на мястото на по-стара, е съградена съвременната църква „Св. Рождество на Пресвета Богородица”.

През 70-те години на XX век църквата „Св. Теодор” е ремонтирана. Каменният ѝ покрив е покрит с т. нар. „гурски” керемиди.

В края на 70-те години Николай Панайотов от Исторически музей – Провадия провежда в този храм археологически проучвания. Той пише: *„При сондажни археологически разкопки през 1978 г. в двора*

на изоставената църква „Св. Теодор“ – с. Добриня, Варненско, е открито масово погребение на над 1000 души – старци, мъже, жени и деца, избити и изклани през 1796 г. от кърджалийски банди по време на размириците в Османската империя. Откритието е документирано освен с публикации и с филма „Град-легенда“ на Интерфилм, София, 1979 г.” [11]

Авторът не предоставя източниците на информацията си за избиването на толкова много хора. На друго място Панайотов посочва, че няколкостотин християни са избити в църквата „Св. Теодор“ през 1810 г., по време на Руско–османската война (1806–1812). Тези хипотези не се потвърждават от по-късните проучвания на църквата. Според археолозите Снежана Горянова и Николай Христов, тленните останки са от костницата при църквата. Хора от Добриня прибират и занасят в новата църква на селото чували с човешки кости. Те са поставени за съхранение в кладенец-скривалище, издълбан в югозападния край на храма [12].

Първото архитектурно заснемане на „Св. Теодор“ е извършено през 1959 г. Националният институт за опазване паметниците на културата обявява църквата за паметник на културата от местно значение [13]. Тя е под закрилата на Закона за опазване паметниците на културата.

В новото хилядолетие черквата „Св. Теодор“ отново е обект на засилено внимание от обществеността. През 2002 г. тя е почистена. Община Провадия и Кметство Добриня правят постъпки чрез различни проекти да я възобнови и включат в туристически маршрути. През 2005 г., чрез финансиране от Министерския съвет и неправителствена организация, е изградена ограда със стойност 9900 лева. Локалното земетресение от 18.XII.2003 г. размества камъните от тавана на засводения притвор. Това налага през 2006 г. Община Провадия да организира ремонтни работи на покрива на храма.

През есента на 2006 г. в църквата „Св. Теодор“ са извършени археологически проучвания. Те се ръководят от Снежана Горянова от АИМ – София и с участието на Николай Христов и Стоян Трифонов от ИМ – Провадия. В галерията на черквата са направени седем сондажа. Те показват, че основите ѝ са вдълбани на 1,5–1,8 м дълбочина в земята, стабилно стъпили на глинеста почва. Изследването потвърждава становището, че постройката е от късното средновековие, а не вдигната върху по-стари основи [14].

В споменатия пътепис от 1884 г. проф. Иречек пише за другата добринска църква следното: *„Втората църква „Пресвета Богородица“, свършено подобна на първата, е цяла развалина, в която влязохме, като се въвирахме между хресталак и бъз, около множество четириъгълни каменни плочи-кръстове на старите гробища. Останала е само апсидата, в която се познава живопис на лица, изпочукани от турците, 8 големи светии и 12 малки в кръгове над тях с гръцки надписи. Останалите стени са съборени до основи.“*

Така изглежда тази стара черква малко след Освобождението от османско владичество.

В материали на Карел Шкорпил, съхранявани в Научният архив на БАН се пази недатирана черно-бяла снимка на църквата „Пресвета Богородица“ от първите години на XX век. Известно е, че Карел Шкорпил посещава Джиздар кой през 1906 г. и вероятно е заснел обекта преди разчистването на терена за строителството на новия храм в селото. Кадърът показва запазената част от апсидата на старата църква „Пресвета Богородица“ [15].

Снежана Горянова обобщава: *„Последните археологически данни, както и новопредставената фотография все повече наклоняват към интерпретацията на двете църкви като храмове на ортодоксалното християнство. Наличието на гръцки надписи*

в стенописта на църквата „Пресвета Богородица“ насочва към свързването на църквите с присъствието от втората половина на XVI век до началото на XIX век в Североизточна България на население с албански произход (т. нор. арнаути) и принадлежащо към ортодоксалното християнско изповедание [16].

В последните години на XIX век в Джиздар кьой (Добриня) служи поп Дянко от Провадия. Той си позволява брутално да ограбва християните от селото и предизвиква недоволство. В дописка, публикувана в централния печат, кметът на Тестеджий (Житница), към което административно се числи Джиздар кьой, се обръща към архиерейския наместник в Провадия с настояване да „вразуми“ поп Дянко и последният да спре да безчинства в Джиздар кьой. Заведено е дело пред духовен съд, в чийто състав влиза и подсъдимият. Като свидетели се изказват осем пострадали селяни и кмета на Тестеджий. Духовният съд отхвърля оплакването на хората със странно заключение: „поради липса на свидетели“?! [17]

По това време енорията включва две села: Манастир (Манастир) и Джиздар кьой. През 80-те години на XIX век манастирци си построяват храм, който наричат „Св. препмца Параскева“ („Св. Петка“) [18]. Сред добринци назрява идеята също да си построят нова църква. За целта е съставено църковно настоятелство. В него влизат: Господин Манолов, Драгия Георгиев, Яни Даскалов, Гено Иванов и Филип Стойков – касиер. За построяването на нова църква, по предложение и под ръководството на енорийския свещеник Димитър Георгиев, на 15.VIII.1906 г. е създаден инициативен комитет. В него са включени: Георги Добрев – касиер, Филип Стойков, Илия Райков, Господин Чобанов Димитров, Недялко Вълчев, Динко Тодоров и Стоян Иванов. Комитетът събира дарения от Джиздар кьой и околните селища. Много собствени средства

дава Филип Стойков [19]. В началото на 1906 г. Министерският съвет отпуска 50 000 лева помощи за религиозни храмове (черкви и джамии) в страната. На църковното настоятелство в Джиздар кьой са предоставени безвъзмездно 800 лв. [20]

След Освобождението църковното настоятелство в Джиздар кьой се сдобива с 50 декара земя. Тя е продадена, а парите са вложени в строежа. Храмът е издигнат от някой си Христо Габровеца. Изграден е от бял дялан камък и покрит с „европейски“ керемиди. Камбанарията е направена над западната врата едновременно с църквата и е покрита с ламарина. Строежът е завършен в основни линии през 1906 г. Новата църква приема названието на старата – „Рождество на Пресвета Богородица“. Храмовият празник е на 8/21 септември [21]. Тогава в селото се провежда сбор [22].

Свещеник Иван Моллов венчава пръв в новата църква Георги Кръстев Калоянов.

По-късно, през 1944 г., в двора на църквата е изградена и канцелария. Тя се състои от две стаи и коридор, с външни размери 8 на 5 м [23].

През лятото на 1955 г. добринската енория е разформирана. Село Манастир преминава към Житнишка енория, а село Добриня – към Петровдолска енория, в която служи Филип Филипов Димитров. Така свещеник Филип Димитров поема село Добриня. През 1956 г. той отбелязва следното: „Храмът не се посещава много от жителите на с. Добриня. Извършват се кръщавки, венчавки и погребения.“ [24]

През 60-те, 70-те и 80-те години на XX век добринската църква „Рождество на Пресвета Богородица“ рядко отваря врати. След политическите промени от 1989–1990 г. интересът към църквата се засилва. От Провадия в Добриня периодично идват и служат свещеници.

През есента на 2004 г. дългогодишната клисарка баба Златка разказва за добрите времена, „... когато църквата „Рождество

на Пресвета Богородица” е била пълна с хора. И днес, дори и да няма служба, те се събират срещу Великден да обикалят храма и да се поздравят с „Христос воскрес!” и „Воистина воскрес!” [25]

Към лятото на 2005 г. състоянието на църквата „Рождество на Пресвета Богородица” не задоволява. В нея рядко влизат богомолци и тя е запустяла. Хубавият иконостас с красива живопис и резбованите столове с врязани върху тях имена на дарители все още са в добро състояние. Но докога? Те са покрити с дебел слой прах. Повечето прозорци са изпочупени и няма кой да ги ремонтира. През тях влиза влага, а вятърът внася всякакви боклуци. Дворът е обрасъл с трева и храсти. Храмът се нуждае от грижи ...

Църквата „Рождество на Пресвета Богородица” пострадва от земетресението, станало на 18.XII.2003 г. С Решение на Постоянната комисия за защита на населението при бедствия, аварии и катастрофи към Министерския съвет от 4.V.2005 г., са предоставени 16 196 лв. за ремонт на покрива на храма. Той е извършен през 2006 г. Направени са дарения от фирми и християни от Добрина и региона.

На 15.X.2006 г. тържествено е отбелязан 100 годишния юбилей на храм „Рождество на Пресвета Богородица”.

Добринa, храм „Св. Теодор“. Снимка 2001 г.

Църква „Св. Теодор“, с. Добрина. Поглед от олтара.

Храм „Рождество на Пресвета Богородица“, с. Добрина (1906).

Приложение

Свещеници служили в Добрина:

Н. Тодоров – 1898–1900

Димитър Димов – 1900–1905

Димитър Георгиев – 1905–1920

Иван Иванов, от село Хотница, Търновско – 1920–1935

Евгений Лебедев, руснак – 1935–1940

Протоерей Христо Григоров (временно, от Бозвелийско) и Васил Проданов (временно) – 1940–1943

Петър Стоянов Петров (1916, Провадия – 21.III.1972, Провадия) – 1.I.1945–28.VII.1955

Протоерей Филип Филев Димитров (1915, Староселец – 10.IV.1987, Провадия) – 1955–1962/1963 [26]

Атанас Велков, от Провадия – 90-те г.

Владимир Атанасов Велков от Провадия – 90-те г.
 Петър Койчев Георгиев (1941), от Провадия – 2000–2005
 Янко Христов Янков (1951), от Провадия – януари 2005–2012
 Протоерей Георги Стоименов (1979, Сургут, Русия) – 2012–2017
 Валентин Панайотов Панайотов (1980, Варна) – декември 2017–2018.

Книгопис:

Горянова 2011 = Снежана Горянова. Старите църкви в с. Добриня, Провадийско – пътят от забравата към нови митове. (резюме) – В: Памет и забрава във Византия. С., с. 213–215.

Димитров 1956 = Сведения от свещ. Филип Димитров, записани на 20.VI.1956 г., 5 с. Съхраняват се в Архива на ИМ – Провадия.

Маргос 1981 = Ара Маргос. Към историята на село Добриня през Късното средновековие. Доклад от научна конференция в Провадия, 3.IX.1981 (непубликуван, съхранява се в архива на ИМ – Провадия).

Литература:

1. Ганев, Н. Провадия в своето минало и настояще. С., 1929, с. 125; Маргос 1981, с. 1.
 2. Николова, Б. Устройство и управление на Българската православна църква (IX–XIV век). С., 1997, с. 236.
 3. Иречек 1974.
 4. Горянова 2011, с. 213.
 5. ИМ – Провадия, фонд „Нова и най-нова история“, инв. №№ 235 и 236.
 6. Миятев, Кр. Църква при Камено поле. Годишник на Народния музей – София, т. VI (1932–1934). С., 1936, с. 267–273; Ара Маргос. Архитектурен паметник. – *Народно дело*, ??, 198?.
 7. Банков, арх. Я. Църквата „Св. Теодор“ в с. Добриня, община Провадия. www.stroitelstvo.bg, 2003 г.

8. Вечева, Ек. Търговията на Дубровник с българските земи (XVI–XVIII век). С., 1982, с. 115–126.
 9. Маргос 1981, с. 4–5.
 10. Иречек 1974.
 11. Панайотов, Н. „Евреите и юдаизмът – начало на човешката цивилизация преди 7000 г.“, С., 2002, с. 377.
 12. Горянова 2011, с. 214.
 13. *ДВ*, № 15/1968.
 14. Горянова 2011, с. 213.
 15, 16. Пак там, 214.
 17. *Освобождение*, 13.IX.1895.
 18. Георгиева, Г. Село Манастир. В., 2009, с. 97.
 19. Димитров 1956, с. 2.
 20. *Права дума* (Провадия), №. 6/30.III.1906.
 21. Димитров 1956; с. 2.
 22. Колева, Св. Селски сборове и панаири във Варненско. В: Панаири, пазари и тържища в българските земи. Търговище, 2003.
 23, 24. Димитров 1956, с. 3.
 25. Петрова, инж. Б. История разпиляна във времето. – *Алтернатива* (Варна), № 36, януари 2005, с. 5.
 26. Димитров 1956, с. 4.

Светослав Стоянов Аджемлерски
 уредник в Исторически музей – Провадия
 сл. тел. 0518/4-20-33, 0879/838-656
 adjemlerski@abv.bg